

Rellegir *Taula de Canvi*: una esquerra perplexa en un país en transició (1976-1980)¹

FRANCESC VILANOVA²

Francesc.Vilanova@uab.cat

*En memòria d'Alfons C. Comín
i Francesc Vila-Abadal i Vilaplana*

El 20 de març de 1980 s'havien dut a terme les primeres eleccions catalanes —al Parlament de Catalunya, que hauria d'investir el primer president de la recuperada Generalitat des de l'any 1932!— i, per sorpresa de molta gent, havien estat guanyades per la coalició Convergència i Unió amb un 27,7% dels vots i 43 escons. S'imposava, doncs, una reflexió sobre què havia succeït i, encara que fos amb una certa urgència, no podia ser una explicació simplista: «El pujolisme

Fecha de recepció: 14/12/2018

Fecha de acceptació: 30/08/2019

¹ En els quatre anys de la seva existència, *Taula de Canvi* va publicar més de 200 articles i notes sobre matèries molt diverses: des de reflexions teòriques sobre el marxisme, la ciència, la filosofia, etc., fins textos literaris inèdits de Pere Calders, Agustí Bartra, etc., passant per la notable atenció que es va dedicar a les tensions i crisis de l'anomenat «socialisme real» en els països de l'Est d'Europa (que va incloure un volum extraordinari sobre la dissidència i la repressió en el bloc soviètic, el juny de 1980). Naturalment, la reflexió i les anàlisis polítiques i culturals sobre la situació espanyola —i catalana— van tenir un paper destacat en aquests anys. En aquest text he delimitat el territori d'anàlisi de la revista als treballs més importants que van fer referència a la situació política i cultural del país durant els primers anys de la transició a la democràcia. En aquest sentit, doncs, he fet una lectura parcial de la revista, tot esperant que algun investigador faci una recerca global sobre la publicació, la seva gent i la connexió entre cultura, política, intel·lectuals i polítics de l'esquerra a Catalunya a la sortida del franquisme. Agraïxo al professor Antoni Castells les observacions que em va fer a una primera versió d'aquest article. He procurat incorporar-les, perquè ajuden a matisar i entendre millor el projecte i els seus continguts.

Aquest article s'inclou en el projecte HAR2015-63657-P (MINECO-FEDER).

² Professor d'Història Contemporània (UAB). Centre d'Estudis sobre Dictadures i les Democràcies (UAB-CEDID). Fundació Carles Pi i Sunyer (Barcelona).

—que és un fenomen prou important en aquest país i que caldrà analitzar degudament— ha arribat així a la concreció del seu destí. Fàcils i poc útils són les lectures simplistes que redueixen el pujolisme a una fórmula conservadora de caràcter nacional. És prou més complexa [...] perquè no sigui vàlid reduir el triomf de Convergència Democràtica a un triomf de la dreta nacional recolzada sobre el seu aparell logístic. Això, des dels partits d'esquerra, poden ser explicacions útils per dormir tranquils, l'endemà de les eleccions, però absolutament estèrils de cara a trobar el to i el llenguatge per guanyar la propera vegada...».³

L'any 1980 va tancar unes quantes portes i en va obrir d'altres. Va ser un any-frontissa que, vist amb certes perspectives —temporals i històriques— va marcar l'inici d'uns canvis profunds de tendències polítiques i intel·lectuals a Catalunya, que tindrien conseqüències notabilíssimes en el desenvolupament històric del país en les dècades següents. Contra els pronòstics, demoscòpics i d'altres, Jordi Pujol i Soley i la seva coalició —Convergència Democràtica de Catalunya i Unió Democràtica de Catalunya— van guanyar les eleccions; les esquerres, amb el PSC-PSOE al capdavant des que, a les eleccions generals de 1977, havia superat els comunistes, van descobrir, sobtadament, que l'hegemonia política no era a les seves mans. Josep Ramoneda, en l'anàlisi d'urgència que acabo de citar, avisava que el fenomen del pujolisme era més complex del que molta gent volia creure. Mig any més tard d'aquest text, sortia al carrer el darrer número —doble— de *Taula de Canvi*, el 23-24, amb la primera anàlisi seriosa sobre Jordi Pujol i tot el que representava. Jaume Lorés, conegut pels seus textos sobre l'Església i el món catòlic en els anys seixanta, publicava «Aproximació al pujolisme»,⁴ un assaig que contemplava la victòria pujolista des d'una perspectiva més àmplia i amb més profunditat de l'habitual, redactat per algú que es movia en els cercles del socialisme català, la qual cosa el feia força insòlit.

³ Ramoneda, Josep. «Pujol, president», *Taula de Canvi*, núm. 20 (març-abril 1980), p. 150. En aquesta anàlisi primerenca, Josep Ramoneda assenyalava un altre error dels partits d'esquerra catalans que, com es veuria en els anys següents, es repetiria amb una constància digna de millor causa: «Indiscutiblement, la gent ha identificat molt més clarament el vot nacionalista amb en Jordi Pujol o amb l'Esquerra que no pas amb el PSC o el PSUC. Les passejades electorals dels líders polítics de Madrid, que si se'ls fa venir és perquè es deu creure que tenen alguna cosa a dir sobre els nostres problemes, han fet més mal que bé. [...] Una vegada més l'esquerra acaba cedint en un terreny on no tenia per què haver cedit mai: el nacionalisme és un fenomen popular que si l'esquerra hagués sabut dur sense ambigüitats no tindria per què passar de cap manera a mans de partits més representatius de les capes mitges i del centre...».

⁴ Posteriorment, l'autor reproduiria el text i l'acompanyaria amb nous materials a *La transició a Catalunya (1977-1984). El pujolisme i els altres*, Barcelona, Empúries, 1985. Davant la «redescoberta» sobtada d'aquest personatge (vegeu, per exemple, Francesc Marc Àlvaro, *Assaig general d'una revolta*, Barcelona, Pòrtic, 2019; i, sobretot, Jordi Amat, «El Minotauro estava allí», *La Vanguardia*, 14 gener 2019), convé conèixer bé i tenir molt en compte les seves circumstàncies personals i intel·lectuals, que van marcar profundament l'evolució dels seus plantejaments i opinions, des de la seva etapa de seminarista a Tolosa de Llenguadoc fins a ser company de viatge dels socialistes, en els anys de creació del PSC-C, i acabant en l'entorn pujolista organitzat per Lluís Prenafeta en els primers anys vuitanta del segle passat.

Naturalment, el tancament de la revista en aquell final d'any no s'explica per la victòria electoral de CiU. Probablement, van pesar molt més altres elements més propers al projecte: la mort prematura del fundador i impulsor fonamental, Alfons C. Comín, en devia precipitar la fi.⁵ Comín no només era l'editor i director, sinó que el seu paper anava més enllà del nucli executiu, en la mesura que havia assumit la tasca de relligar (i ja hi portava uns quants anys) el món de l'esquerra marxista —sobretot, el PSUC— amb el món del catolicisme progressista i el món obrer, mentre treballava com a editor, primer a Edicions 62,⁶ i després amb la seva pròpia empresa, Editorial Laia. També hi devia tenir a veure la dinàmica polític-ideològica del país, en plena transició en tots els sentits; la crisi econòmica general; les pressions polítiques, econòmiques i mediàtiques dels sectors més dretans i conservadors de la societat catalana —i espanyola, en general—; les diverses crisis i inquietuds de les esquerres europees; etc. Però la combinació d'imatges i esdeveniments d'aquell any 1980 genera un relat potent de per què *Taula de Canvi* i el món que l'envoltava va desaparèixer després d'una vida curta i atzarosa: encara que no es pogués veure, començava el principi de la fi d'una certa hegemonia cultural-intel·lectual de les esquerres catalanes, que havien dut el pes de la batalla política i cultural contra el franquisme des de ben bé la fi dels anys cinquanta del segle passat, i que ara, en l'inici d'una nova dècada, en unes circumstàncies molt diferents i molt complexes, veien com anaven perdent terreny, potser lentament, però inexorable.

En els anys vuitanta, el tomb cap a posicions conservadores —polítiques, culturals, econòmiques, etc.—va ser definitiu i general. A Catalunya, el cicle polític-electoral de 1981-1984 va ser determinant per deixar fora dels principals llocs de comandament institucional les dues grans organitzacions d'esquerra —PSC-PSOE i PSUC—, que es van refugiar en les institucions locals i provincials i les grans àrees urbanes. La victòria, per majoria absoluta, de la coalició CiU l'any 1984, ajudada per la crisi decisiva del PSUC a partir de 1981, va certificar la fi dels projectes de reconstrucció nacional —per al conjunt del territori i des de la Generalitat—de les esquerres i l'expansió, ara sí definitiva, del pujolisme polític, cultural, econòmic, civil, que el seu inspirador havia anat teixint des de la dècada dels seixanta amb el lema «fer país» —que, com és sabut, era molt diferent de «fer política».

Però abans de tot això, entre els anys 1976 i 1980, *Taula de Canvi* es va anar desplegant com un projecte molt sòlid per pensar el país des de paràmetres d'esquerra, transversals, europeistes i, sobretot, amb la voluntat de no perdre un bagatge polític i teòric elaborat amb moltes dificultats sota la dictadura franquista. *Taula de Canvi* es va situar i viure en una etapa final d'unes dinàmiques polítiques

⁵ Antoni Castells i Josep Ramoneda parlen d'«un parèntesi», que seria definitiu: «*Taula de Canvi*», a *Taula de Canvi*, extra núm. 3 (dedicat a Alfons Comín) (juny 1981), p. 76.

⁶ Hi va entrar a treballar l'any 1965: Castellet, Josep Ma. *Seductors, il·lustrats i visionaris. Sis personatges en temps adversos*, Barcelona: Edicions. 62: 2009, p. 178.

i culturals molt vinculades a les cultures de les esquerres europees i quan encara pesava decisivament el que podríem dir-ne la «cultura de l'antifranquisme», un magma de plantejaments polítics, teòrics, culturals, etc., fortament escorats a l'esquerra, reivindicadors del catalanisme popular i progressista del primer terç del segle xx, i amb una clara simpatia per les vies federalitzants que podien ajudar a la reconstrucció nacional del país en el marc espanyol i europeu.⁷

EN ELS ORÍGENS: UN RETRAT DE GRUP (O DE GENERACIÓ?) PER FER

Sembla ser que, a mitjans 1974, algú va posar sobre la taula la proposta de crear una revista, de caràcter teòric i reflexiu, que serviria d'aixopluc al treball intel·lectual i ideològic de la gent que formava el nucli més actiu de Bandera Roja.⁸ Alfons C. Comín s'havia incorporat al grup el 1970, quan ja comptava amb un bagatge política i intel·lectual notable a l'esquena. Havia tornat d'Andalusia el 1965; treballava amb els jesuïtes; escrivia sobre l'Església i l'impacte de l'*aggiornamento* derivat del Concili Vaticà II, la relació amb el món obrer, i era, en definitiva, un clàssic company de viatge del PSUC, sense, però, sentir-se constrenyit per la disciplina interna de l'organització.⁹ El projecte editorial no va tirar endavant perquè no va aconseguir els permisos oficials (la dictadura havia entrat en una nova fase involutiva la tardor de 1974); es va imposar l'ajornament i, a més a més, poques setmanes més tard, un nombrós grup de membres de Bandera Roja s'incorporava al PSUC.

L'entrada d'aquests elements a l'organització comunista seria decisiva, en els anys següents, per reforçar el paper del partit com a capdavanter en la incerta batalla dels primers moments del postfranquisme i la sortida de la dictadura i, a la vegada, com a dinamitzador —encara que no intervingués directament— de la renovació cultural, intel·lectual, etc., que necessitava el país després de la destrossa franquista i, naturalment, des d'una perspectives d'esquerres i nacional. Els que arribaven al PSUC a les darreries de 1974 eren, sobretot, professionals-intel·lec-

⁷ No s'ha de perdre de vista que, a la segona meitat dels anys setanta del segle passat, el mercat de revistes teòriques, polítiques, culturals, produïdes i impulsades des de les diverses esquerres del país, va assolir unes cotes de producció i difusió que no es tornarien a repetir mai més. Una nòmina ràpida i incompleta ens porta des de *Materiales*, del grup encapçalat per Manuel Sacristán, a *El Viejo Topo*, que podríem situar en les noves esquerres, passant per la veterana *Nous Horitzons*. Però també l'esquerra independentista catalana tenia els seus portaveus, com *Quaderns d'Alliberament*. A tota aquesta producció caldria afegir-hi l'activitat editorial, adreçada a l'edició de textos polítics, econòmics, sociològics, etc., que omplien els catàlegs de les editorials del país: Anagrama, Fontanella, Edicions 62, Laia, L'Avenç, La Gaia Ciència, la pionera Edicions de Materials, etc. Amb una vocació més acadèmica, van aparèixer *Els Marges* i *Recerques*, però, també amb una vocació de divulgació seriosa *L'Avenç*. Aquesta és, però, una història cultural-intel·lectual que encara està per fer.

⁸ Antoni Castells i Josep Ramoneda, en l'extra núm. 3, dedicat a Alfons Comín, ja citat, p. 74.

⁹ Els treballs d'aquells anys es poden llegir, agrupats, a Comín, Alfonso. *Obras (1966/1974)*. I, Barcelona, Fundació Alfons Comín: 1986. El volum VI recull la reedició d'*España del sur*, text de 1965.

tuals, elements amb un llarg recorregut acadèmic —era el cas de Jordi Solé Tura, per exemple—, però també professional i cultural: des del món de la sociologia i l'urbanisme, amb aportacions franceses i italianes (sobretot), de Jordi Borja, a l'ensenyament laboral i social, acompanyat de la immersió en els cercles catòlics més dinàmics i avançats d'Alfons Comín o Juan N. García-Nieto.¹⁰ La incorporació va ser molt important i significativa perquè va fer créixer «el prestigi del partit entre sectors mitjans de la societat» i, sobretot, va ampliar i reforçar els llaços entre els sectors catòlics més progressistes i mobilitzadors —des dels elements que havien passat per les comunitats de base fins antics capellans, ja secularitzats, que havien protagonitzat el moviment dels capellans obrers, passant per religiosos en actiu o professionals catòlics de molts diversos rams— i el PSUC;¹¹ un any abans s'havia fundat Cristians Pel Socialisme.¹²

A banda de les qüestions polítiques i ideològiques més vinculades a la vida del partit, la incorporació dels banderes roges, certament, venia a reforçar el «front de la cultura» de l'organització, tot i que aquest era un àmbit que gaudia d'un dinamisme i un prestigi notables. La llarga trajectòria de *Nous Horitzons*, la revista teòrica del partit, n'era un bon exemple i la seva aparició pública, l'any 1977, en va reforçar aquesta bona imatge.¹³ Però l'eixamplament de l'aparell teòric i cultural situava el partit, i els nousvinguts, en una posició idònia per esdevenir el bloc cultural-intel·lectual hegemònic, no només de l'esquerra catalana, sinó també d'una societat sotmesa a unes transformacions vertiginoses. Val a dir, però, que el retorn d'alguns «fills pròdigs» al partit, com Jordi Solé Tura, del qual n'havia estat expulsat deu anys abans; les maneres com s'havia negociat aquestes incorporacions —passant, en primera instància, per les converses i acord amb Santiago Carrillo i el PCE; més endavant, amb la participació del PSUC—; la inexistència de discussió al voltant d'aquest procés; etc.; no va agradar a alguns sectors del partit. En paraules de Carme Molinero i Pere Ysàs, «va commocionar l'organització del PSUC».¹⁴ Alguns militants es van sentir «desplaçats»; en vigílies de la gran crisi final, «el sector més ortodox en el sentit de comunista antic del PSUC es va creure

¹⁰ Un retrat generacional i, a la vegada, un estudi en primera persona, a Borja Jordi. *Bandera Roja, 1968-1974. Del maig del 68 a l'inici de la transició*, Barcelona: Edicions. 62: 2018.

¹¹ Molinero, Carme i Ysàs, Pere. *Els anys del PSUC. El partit de l'antifranquisme (1956-1981)*, Barcelona, L'Avenç: 2010, p. 149.

¹² Carme Cebrián és encara més taxativa: «...el que interessà més a la direcció del PSUC —i del PCE—era que dins de Bandera militava el grup, format a Barcelona el 1973, de Cristians pel socialisme, liderat per Alfonso Carlos Comín. El PSUC tenia militants catòlics, sobretot alguns capellans, però l'entrada del grup de Comín i García Nieto significava un gran avenç de cara a l'obertura del partit a la societat, una ratificació de la seva política de reconciliació nacional i del pluralisme del partit», vegeu Cebrián, Carme. *Estimat PSUC*, Barcelona, Empúries: 1997, pp. 136-137.

¹³ *Ibidem.*, p. 173.

¹⁴ Molinero, Carme i Ysàs, Pere, *Els anys del PSUC...*, p. 148.

que els militants que venien de Bandera eren el braç armat del revisionisme i de la socialdemocràcia en els rengles del partit».¹⁵

Tanmateix, just després de la mort del dictador, i amb l'inici d'un procés polític de recorregut incert, n'hi havia prou amb els instruments que oferia un partit polític?¹⁶ En la resposta a aquesta pregunta —i altres de similars— hi ha l'arrencada definitiva de *Taula de Canvi*. Alfons Comín, «un intel·lectual en el sentit més precís del mot, és a dir, en aquella dimensió que intenta veure les coses del món en la seva totalitat i que la projecta en les seves obres»,¹⁷ va recuperar el projecte de 1974 i el va reformular en una nova línia molt més ambiciosa: anar a una revista que reflectís les opinions plurals de l'esquerra catalana. Antoni Castells i Josep Ramoneda ho concretaven: una «plataforma unitària d'esquerres».¹⁸ Per tant, *Taula de Canvi* no seria una revista de partit —el PSUC ja tenia *Nous Horitzons*, que feia perfectament aquesta funció—, sinó una publicació impulsada per un grup de professionals-intel·lectuals, empesos per Alfons Comín, qui aportava els contactes transversals i l'experiència editora. Aquests professionals-intel·lectuals provenien de tres grans corrents —principalment—, que cobrien, de forma substancial, el panorama de l'esquerra catalana de la segona meitat dels anys setanta: el nucli procedent de Bandera Roja incorporat al PSUC; la gent del PSUC; i els elements que es movien en els cercles de convergència socialistes que encara no havien culminat el procés d'unió en una única formació. A més a més de la identitat d'esquerres, l'altre comú denominador era el catalanisme, l'assumpció dels valors culturals i lingüístics d'aquest moviment històric transversal. D'aquí que *Taula de Canvi* fos escrita (i pensada) en català i mostrés una atenció preferent pel que, en aquells anys, es denominava la «qüestió nacional» catalana en vessants tan diversos com la sociolingüística, la literatura o la immigració, sense oblidar les referències —sorprenentment insistents— als Països Catalans.

¹⁵ Cebrián, Carme. *Estimat PSUC...*, p. 141.

¹⁶ Bandera Roja oferia quelcom diferent al que podríem dir-ne la pràctica tradicional del PSUC en aquella conjuntura tan complexa. Potser per això, gent com Alfons Comín es plantejaven un activisme que anés més enllà del partit i les seves estructures, tot i que s'hi acabava d'integrar, a més a més, en les seves instàncies de direcció més importants. En termes més generals, Carme Cebrián ho caracteritza de la següent manera: «L'evolució ideològica de la gent de Bandera els havia portat a desprendre's de bona part dels lastres de la cultura marxista-leninista tradicional. Conformaven una política intel·ligent, innovadora, adaptada a la realitat amb bones dosis de pragmatisme. Aquesta cultura seduí ràpidament una bona part de la militància psuquera de sempre. Però també creà forts recels en altres...», Cebrián, Carme. *Estimat PSUC...*, p. 141.

¹⁷ Castellet, Josep Ma. *Seductors, il·lustrats...*, p. 178.

¹⁸ Antoni Castells i Josep Ramoneda, en l'extra núm. 3, dedicat a Alfons Comín, ja citat, p. 75.

EQUIPS DE DIRECCIÓ DE LA REVISTA (1976-1980)

1976	1977 (gener-febrer)	1977 (juliol-agost)
Comín, Alfons C. (director)	Comín, Alfons C. (director)	Comín, Alfons C. (director)
Ramoneda, Josep (Redactor en cap)		
Isasa, Carme (secretària de redacció)	Benito, Núria (secretària de redacció)	Benito, Núria (secretària de redacció)
<i>Consell de redacció</i>	<i>Consell de redacció</i>	<i>Consell de redacció</i>
Aja, Eliseo	Aja, Eliseo	Aja, Eliseo
Borja, Jordi	Benet, Josep	Benet, Josep
Carbonell, Jordi	Borja, Jordi	Borja, Jordi
Castellet, Josep M.	Carbonell, Jordi	Carbonell, Jordi
Castells, Antoni	Castellet, Josep M.	Castellet, Josep M.
Fontana, Josep	Castells, Antoni	Castells, Antoni
Melendres, Jaume	Cirici Pellicer, Alexandre	Cirici Pellicer, Alexandre
Molas, Isidre	Fontana, Josep	Fontana, Josep
Pelegero, Raimon	González Casanova, José A.	González Casanova, José A.
Solé Tura, Jordi	Melendres, Jaume	Melendres, Jaume
Sempere, Quim	Molas, Isidre	Molas, Isidre
Vázquez Montalbán, Manuel	Pelegero, Raimon	Pelegero, Raimon
Vegara, Josep M.	Ramoneda, Josep	Ramoneda, Josep
	Solé Tura, Jordi	Roig, Montserrat
	Sempere, Joaquim	Solé Tura, Jordi
	Vázquez Montalbán, Manuel	Sempere, Joaquim
	Vegara, Josep M.	Vázquez Montalbán, Manuel
		Vegara, Josep M.

1978 (gener-febrer)	1979 (juliol-agost)	1980 (setembre-desembre)
Comín, Alfons C. (director)	Comín, Alfons C. (director)	<i>Comité de direcció</i>
Castells, Antoni (redactor en cap)	Castells, Antoni (redactor en cap)	Castellet, Josep M.
<i>Secretariat de redacció</i>	<i>Secretariat de redacció</i>	Castells, Antoni
Benito, Núria (secretària de redacció)	Broch, Àlex	Melendres, Jaume
Castells, Antoni	Esteve, Pilar (secretària de redacció)	<i>Secretariat de redacció</i>
Comín, Alfons (només un número)	Castells, Antoni	Broch, Àlex
Monreal, Antoni	Monreal, Antoni	Esteve, Pilar (secretària de redacció)
Ramoneda, Josep	Ramoneda, Josep	Castells, Antoni
<i>Consell de redacció</i>	<i>Consell de redacció</i>	Monreal, Antoni
Aja, Eliseo	Aja, Eliseo	Ramoneda, Josep
Benet, Josep	Benet, Josep	<i>Consell de redacció</i>
Borja, Jordi	Borja, Jordi	Aja, Eliseo
Broch, Àlex (passa al secretariat de redacció el darrer trimestre de 1978, núm. 12)	Broch, Àlex (passa al secretariat de redacció el darrer trimestre de 1978, núm. 12)	Benet, Josep
Carbonell, Jordi	Carbonell, Jordi	Borja, Jordi
Castellet, Josep M.	Castellet, Josep M.	Broch, Àlex (passa al secretariat de redacció el darrer trimestre de 1978, núm. 12)
Castells, Antoni	Castells, Antoni	Carbonell, Jordi
Cirici Pellicer, Alexandre	Cirici Pellicer, Alexandre	Castellet, Josep M.
Cullell, Josep M.	Cullell, Josep M.	Castells, Antoni
Fontana, Josep	Fontana, Josep	Cirici Pellicer, Alexandre
González Casanova, José A.	González Casanova, José A.	Cullell, Josep M.
Melendres, Jaume	Jover, Pere	Fontana, Josep
Molas, Isidre	Lluch, Ernest	González Casanova, José A.
Monreal, Antoni	Melendres, Jaume	Jover, Pere
Pelegero, Raimon	Molas, Isidre	Lluch, Ernest
Ramoneda, Josep	Monreal, Antoni	Melendres, Jaume
Roig, Montserrat	Pelegero, Raimon	Molas, Isidre
Solé Tura, Jordi	Ramoneda, Josep	Monreal, Antoni
Sempere, Joaquim	Riera, Ignasi	Pelegero, Raimon
Vázquez Montalbán, Manuel	Roig, Montserrat	Ramoneda, Josep
Vegara, Josep M.	Solé Tura, Jordi	Riera, Ignasi
	Sempere, Joaquim	Roig, Montserrat

1978 (gener-febrer)	1979 (juliol-agost)	1980 (setembre-desembre)
	Vázquez Montalbán, Manuel	Solé Tura, Jordi
	Vegara, Josep M.	Sempere, Joaquim
		Vázquez Montalbán, Manuel
		Vegara, Josep M.
		<i>Director periodista en funcions</i>
		Campo, Manuel J.

El primer equip de direcció i redacció de *Taula de Canvi* explica prou bé la voluntat de transversalitat política, ideològica i cultural del projecte: hi havia el nucli procedent de Bandera Roja (Alfons Comín, Jordi Borja, Jordi Solé Tura, Antoni Castells); gent que tenia els dos peus al PSUC (Josep Fontana, Quim Sempere; aquest darrer, a més més, connectava amb *Nous Horitzons*); companys de viatge amb un peu en el món catalanista i un altre en el de les esquerres socialista i comunista, cas de Josep M. Castellet; Jordi Carbonell representava el món cultural catalanista; Isidre Molas venia del FOC i se situava en els moviments de convergència socialistes que acabarien al PSC-C. L'any 1977 es va reforçar amb gent com Alexandre Cirici Pellicer, també vinculat als socialistes, però amb una gran capacitat de relació amb els ambients artístics més actius del moment, a banda de connectar amb intel·lectuals i professionals de generacions anteriors a la del nucli dur de la revista. Aquesta «obertura socialista» es veia reforçada amb la incorporació d'Ernest Lluch i Pere Jover. I, encara, val la pena senyalar l'arribada d'un element identificat amb l'ala més socialdemòcrata de Convergència Democràtica de Catalunya, com era l'economista Josep M. Cullerell, probablement la cara més moderna i menys nacionalista-conservadora de l'entramat pujolista.

UN ARTICLE PROGRAMÀTIC PER AL PRIMER NÚMERO?

La tardor de 1976 va aparèixer el primer número de *Taula de Canvi*, una «revista teòrica d'un ampli sector de l'esquerra catalana», tal com es definia en la presentació. Els responsables parlaven de la «construcció del socialisme», de definir estratègies per assolir aquest objectiu, etc. Encara no feia un any de la mort del dictador, les passes cap a la construcció de la democràcia eren molt vacil·lants, però l'esquerra catalana —comunista i socialista— tenia la impressió de ser la força imprescindible que empenyia el carro del país en el dur trànsit de la lluita antifranquista a una democràcia socialment avançada, gestionada per un poder autònom fort.

En aquest context, *Taula de Canvi* oferia un primer número carregat de marxisme i qüestió nacional —catalana, s'entén—, un assumpte que, feia anys, s'havia

situat en el centre de moltes discussions dels grups d'esquerra, amb una intensitat especial en el PSUC i els seus òrgans teòrics, com *Nous Horitzons*.¹⁹ I, per marcar el territori, ningú millor que Jordi Solé Tura per recuperar la qüestió, revisar-la i posar-la al dia. A «La qüestió de l'Estat i el concepte de nacionalitat»,²⁰ l'autor anava a buscar el punt d'arrencada a l'any 1974, en el famós Col·loqui d'Historiadors que va debatre, d'una manera molt àmplia i profunda, sobre els orígens i la naturalesa del catalanisme i la seva relació amb les classes socials. La síntesi de l'assumpte era, tal com explicava Jordi Solé Tura: «¿quins són els components socials bàsics en els orígens i el desenvolupament del moviment nacional català? ¿És un moviment iniciat, impulsat i dirigit per la burgesia, amb una participació totalment secundària de les classes populars?» (p. 5). A continuació, explicava com Josep Termes havia plantejat aquestes qüestions «amb molta claredat», remarcant el component popular «del moviment nacional català». Seguint aquest fil, Termes hauria afirmat: «Crec que el fet nacional és molt més un fet de les classes populars que no pas de les respectives burgesies».

És en aquest punt on l'article de Jordi Solé Tura pren una importància considerable, en aquell convuls 1976. Prenent com a punt de partida la reflexió de Josep Termes, Solé Tura admetia que calia revisar «conceptes i dades» i «replantejar termes tan polèmics com els de “revolució burgesa”». I, seguint aquest fil argumental, escrivia una nota a peu de pàgina molt reveladora: «Jo mateix tinc reserves importants sobre la utilització d'aquest concepte no sols a les edicions catalanes del meu llibre *Catalanisme i revolució burgesa*, sinó també a la introducció de la primera edició castellana (Edicusa, Madrid, 1970). A la segona edició castellana (Edicusa, Madrid, 1974) he intentat aportar algunes correccions a l'esquema teòric anterior, el qual es basava en una transposició excessivament rígida dels conceptes elabo-

¹⁹ L'aparició de l'opuscle *El problema nacional català*, de l'any 1961, va causar un notable impacte en els cercles clandestins i alguns grups de l'exili. Colomer, Josep Ma. *Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979)*, Barcelona, L'Avenç, 1984, p. 287, nota 3, ofereix notícies concretes de la confecció i publicació del text: la primera versió, de 1959 (però publicat el 1961), va ser preparada per Pere Ardiaca. El van discutir i comentar Francesc Vicens, Pierre Vilar, Emili Peydró, Germinal Ros, Gregorio López Raimundo, Jordi Solé Tura, etc. La segona part va ser escrita, abans de desembre de 1962, per Pere Ardiaca; la va completar Jordi Solé Tura, abans de ser expulsat del PSUC el 1964. Es va publicar l'any 1968 i el 1971 es va fer una edició íntegra de tots els textos. Vegeu, també, Pala, Giaime. *Cultura clandestina. Los intelectuales del PSUC bajo el franquismo*, Granada, Comares: 2016.

²⁰ Tal com s'explica al final de l'article, aquest text va ser presentat al 1er. Encontre de Ciències Socials dels Països Catalans, celebrat a Perpinyà el març de 1976. A la tardor, Jordi Solé Tura va participar en una segona reunió d'aquest tipus, ara de caràcter més polític, que partia d'una pregunta molt de l'època: «¿Formen una entitat nacional única els Països Catalans?». Les jornades es van fer al Col·legi d'Advocats de Barcelona, i van comptar amb la participació de Josep Fontana, Jordi Carbonell, Josep Guia, Ernest Lluch, Francesc Vallverdú, etc. Segons una crònica del moment, «les discussions van ser agudes, en alguns moments fins i tot violentes (Solé Tura fou interromput durant la seva exposició)...», vegeu «Jornades sobre els Països Catalans», *Arreu*, núm. 0, 18-24 octubre 1976.

rats per Nicos Poulantzas (conceptes que també pateixen, a parer meu, d'un cert mecanicisme)» (p. 6, nota 3).

Sorprenentment, la nota va passar desaparcebuda o no se li va donar la importància real —que era molta— que tenia. Si hom recordava les polèmiques que havia provocat l'aparició de *Catalanisme i revolució burgesa* l'any 1967,²¹ podia calibrar perfectament que Jordi Solé Tura estava oferint una lectura autocrítica de primer categoria, gairebé inèdita i insòlita en aquells temps, al voltant d'una qüestió extraordinàriament sensible no només en el camp de les discussions teòriques, sinó també en la pràctica política de l'antifranquisme català i catalanista.²²

Així, doncs, tocava revisar a fons les aportacions fetes, replantejar qüestions que ja semblaven aclarides i assumir que, per una banda, es patia una «insuficiència dels nostres esquemes teòrics» (p. 7); i, per l'altra, era necessària «una reconsideració serena del fet nacional català tot i sabent que una bona part de la nostra història recent encara ens és desconeguda o, si més no, mal coneguda» (p. 7). Sobre unes bases força febles, doncs, Jordi Solé Tura proposava tres factors «decisius» que definirien «el marc nacional»: «la lluita per la construcció d'un poder polític, un Estat»; «la construcció d'un espai econòmic específic»; i «el desenvolupament d'una cultura específica» (pp. 7-8). A continuació, introduïa el factor de classe social que, en certa manera, corregia la seva posició original de l'estudi sobre Prat de la Riba i el catalanisme: «...és impossible comprendre el fet nacional català sense veure-hi que totes les classes socials catalanes van topar —des de posicions de classe diferents i per interessos diferents— amb un mateix adversari, amb el mateix Estat centralista. I que aquesta topada i la manera com s'ha resolt en cada moment històric han donat lloc a un determinat reagrupament de classes a Catalunya, han marcat les relacions entre les classes dins de Catalunya i han donat un segell específic a la projecció de totes elles en el marc de tot l'Estat espanyol» (p. 8).

A partir d'aquí, Jordi Solé Tura assajava una nova síntesi sobre la relació històrica entre classes i catalanisme i el paper jugat per cada bloc social, incorporant —críticament— les observacions fetes per Josep Termes el 1974. Amb una exhaustivitat notable —tot i les limitacions d'un article de revista mensual—, repassava els diferents corrents ideològics del catalanisme, la seva vinculació amb els interessos de classe de grups determinats —des de l'alta burgesia industrial i financera fins les classes populars—, i els grans episodis històrics, fins arribar a 1936,

²¹ Colomer, Josep Ma. *Espanyolisme i catalanisme...*, pp. 295 i ss., parla extensament de la polèmica. Curiosament, més endavant cita el treball de Jordi Solé Tura a *Taula de Canvi* (p. 324), però no se n'adona de la importància de la nota 3. Amat, Jordi. *El llarg procés. Cultura i política a la Catalunya contemporània*, Barcelona, Tusquets: 2015, pp. 290 i ss.; intenta visitar la polèmica, però no se'n surt de cap manera.

²² Sobre la gènesi i l'impacte de *Catalanisme i revolució burgesa*, i les seves derivacions fins 1976, vegeu Vilanova, Francesc. «1967. Història d'un llibre. *Catalanisme i revolució burgesa*, de Jordi Solé Tura», *Rivista Italiana di Studi Catalani*, núm. 8 (2018), pp. 39-106.

quan el protagonisme de grups polítics com el PSUC o el POUM, va demostrar que el moviment obrer i popular exhibia «les possibilitats enormes d'una nova visió nacional-popular del fet nacional català» (p. 15) i la fi de l'hegemonia burgesa sobre el fenomen nacional. Dit en unes altres paraules, el catalanisme hauria passat a mans de les classes populars i ni tan sols el tall de 1939 podia posar en perill les possibilitats de futur d'un catalanisme de base popular i esquerrana.

Però l'anàlisi no acabava aquí. L'hegemonia de l'esquerra hauria estat vàlida pels anys de la República i la guerra. I l'any 1976? Com afrontar el desafiament del postfranquisme, expressant una certa voluntat unitària en les accions a emprendre? En primer lloc, afirmant que «el catalanisme no va ser una creació instrumental de la burgesia, ni de cap altra classe o fracció de classe, sinó l'expressió i el resultat d'una complexa lluita política i ideològica que va tenir com a eix principal d'avanç i de precipitació la lluita per una determinada estructuració de l'Estat» (p. 17). Certament, la burgesia va dirigir la lluita contra l'Estat centralista durant molts anys; a la vegada, s'enfrontà amb les classes populars —d'aquí els conflictes com la Setmana Tràgica, de 1909— per defensar els seus interessos de grup. Però —i aquest però era important—, «malgrat la duresa dels conflictes de classe a l'interior de Catalunya, totes les classes socials han topat, per raons pròpies i, per tant, diverses, amb un mateix adversari centralista i autoritari» (p. 17). I, encara més important l'any 1976: «En la mesura en que l'Estat espanyol s'ha consolidat com un Estat burocràtic i centralista com a culminació i expressió d'un sistema d'hegemonia autoritari, el moviment nacional català ha tingut en tot moment, fins i tot en les manifestacions més conservadores, un contingut democràtic» (p. 17). Naturalment, més endavant introduïa un matís indispensable: «Subratllar aquest caràcter democràtic no vol pas dir que afirmem que totes les classes socials catalanes, pel fet de ser catalanes, tenen unes posicions i uns comportaments democràtics» (p. 18). O, per arrodonir-ho: «Aquest caràcter democràtic es refereix únicament a la relació entre el moviment nacional català i l'Estat burocràtic i centralista, no a la relació entre les diverses classes socials catalanes en el si del bloc històric català» (p. 18).

Fóra agosarat fer lectures polítiques presentistes d'un text amb un fons metodològic, teòric, històric, important. Però tampoc el lector podia defugir les circumstàncies extraordinàries d'aquella tardor de 1976, les crides a la unitat d'acció —dins o fora de l'Assemblea de Catalunya— per a la construcció de la democràcia i l'autonomia; la vocació unitària de la política del PSUC en l'anomenada «qüestió nacional catalana»; etc. De la lectura de l'article de Jordi Solé Tura se'n desprenia una certa voluntat de revisar en positiu afirmacions polèmiques del passat i, a la vegada, afermar certes del present: el catalanisme, a dreta i a esquerra, tenia una genètica democràtica incontestable; això hauria de ser suficient per a vertebrar una mínima unitat d'acció. En definitiva, hom no podia evitar pensar que el text tenia un cert to «programàtic» per al col·lectiu de la revista.

UNA QÜESTIÓ DELICADA. L'ENQUESTA «ESCRIURE EN CASTELLÀ A CATALUNYA»²³

La primavera de 1977, la redacció de *Taula de Canvi* va llançar una enquesta sobre un assumpte especialment delicat en aquells anys incerts: «escriure en castellà a Catalunya» (núm. 6, juliol-agost 1977). Era de domini públic, i element central en els discursos polítics, que la situació de la llengua catalana, primer durant la dictadura franquista i després amb la construcció d'un sistema democràtic, no era només un afer limitat a l'àmbit educatiu o literari-cultural. Parlar de la llengua i definir posicions sobre què fer transcendia l'acadèmia i anava al moll de l'os de la reconstrucció nacional i democràtica del país. «Normalitzar» el català no era només un assumpte de justícia i reparació del mal causat pel franquisme; també incidia directament sobre els projectes de país que les diferents organitzacions polítiques havien plantejat des de molt abans de la mort del dictador.

En el moment de la seva publicació, la qüestió de la llengua, el bilingüisme, la presència del català en el sistema educatiu, etc., ja havia estat objecte de nombroses reflexions polítiques i acadèmiques.²⁴ *Taula de Canvi*, però, va acotar la discussió al voltant d'un assumpte que els responsables de la revista reconeixien que era «un tema prou relliscós», una conclusió derivada de la lectura de les respostes recollides (un 85% del total demanat), algunes de les quals tenien un contingut «polèmic, a vegades fins i tot visceral» («Presentació» del núm. 6). El cert era que el text de presentació de l'enquesta no era gens condescendent amb la realitat que es volia consultar. Amb tota cruesa, els responsables de l'enquesta —Josep M. Castellet, Francesc Vallverdú i Manuel Vázquez Montalbán— partien d'una idea molt clara: «del fet comprovable que a Catalunya no hi hagué des de finals del segle XIX fins a 1939 un cos d'escriptors que s'expressessin en castellà i que, en gran manera, cal imputar aquest fet a les complexitats político-culturals de la repressió franquista». Amb això, es plantejaven quatre preguntes, amb una enorme càrrega de profunditat i clàssiques en els debats catalans del segle XX. La primera era saber si els escriptors que s'expressaven en castellà «són escriptors castellans o espanyols residents a Barcelona»? En segon lloc, «estan exclusivament vinculats a la cultura literària castellana o espanyola»? En tercer lloc, «no pertanyen d cap manera a una cultura catalana no solament tipificada per la llengua»? I, en darrer lloc, «cal considerar-los

²³ Per raons d'espai, en aquest article no puc oferir un resum ampli i significatiu de totes les respostes (i del text de Jordi Carbonell). El lector interessat pot accedir fàcilment al número de *Taula de Canvi* on es va publicar l'enquesta. Els textos són fonamentals per a reconstruir una part de la història política, cultural i intel·lectual de la transició democràtica a Catalunya.

²⁴ Només a tall d'exemple, val la pena citar Vallverdú Francesc. *La normalització lingüística a Catalunya*, Barcelona, Laia: 1979, on recull força textos seus publicats en els anys anteriors (també alguns d'inèdits). També és útil revisar la bibliografia d'aquells anys, citada per Strubell i Trueta, Miquel. *Llengua i població a Catalunya*, Barcelona, La Magrana: 1981. Cal recordar que, dos anys més tard d'aquesta enquesta, *Els Marges* va publicar un text notable, que va aixecar molta polseguera: «Una nació sense Estat, un poble sense llengua» núm. 15 (1979). El debat, doncs, era molt viu i complex.

com a fenomen conjuntural a liquidar a mesura que Catalunya assumeixi els seus propis òrgans de gestió política i cultural?» (p. 14).

No eren preguntes fàcils ni amables. La darrera, a més a més, tenia un to gairebé ofensiu, sobretot si algun dels enquestats se sentia retratat com un «fenomen conjuntural a liquidar». De fet, Carlos Barral considerava «molt excessiu el verb liquidar aplicat al pronòstic de desaparició del bilingüisme literari a Catalunya» (p. 15). No és gens estrany que, amb aquestes preguntes, algunes respostes no fossin gaire amables —fins i tot Manuel Vázquez Montalbán, un dels responsables de l'enquesta, confessava que es penedia «radicalment d'haver plantejat aquesta enquesta i només la contestaria en presència del meu advocat» (p. 42)—²⁵ i obliguessin a la redacció de la revista a explicar-se i, sobretot (i això era força revelador de la polèmica que havia provocat l'enquesta), a demanar a Jordi Carbonell «que convertís la seva resposta a l'enquesta en un text-presentació que tot i anar signat individualment per ell (és a dir, representant el seu pensament sobre el tema) pogués ser assumit com la posició col·lectiva del Consell de Redacció de *Taula de Canvi*» (p. 3).²⁶

L'enquesta va ser contestada per Carlos Barral, Francisco Candel, Maria Aurèlia Capmany, Josep M. Castellet, Antoni Comas, Guillem [sic] Díaz-Plaja, Salvador Espriu, Pere Gimferrer, Luis Goytisolo, Joaquim Molas, Joan Oliver, Manuel de Pedrolo, Oriol Pi de Cabanyes, Montserrat Roig, Joan Triadú, Francesc Vallverdú i Manuel Vázquez Montalbán (pp. 14–42). Era una nòmina curta, però prou representativa del moment intel·lectual i cultural que vivia el país. Hom anava d'un Joan Oliver (el més gran de la colla), format durant la guerra, forjat amb l'exili retornat el 1948, que enllaçava amb la cultura republicana anterior a 1939, a un jove Oriol Pi de Cabanyes, que parlava de l'espai dels Països Catalans amb una absoluta naturalitat, passant pel franquista (ara postfranquista) Guillermo Díaz-Plaja, i una mostra notable de la generació de postguerra (Salvador Espriu, per exemple), o la dels anys seixanta (de Luis Goytisolo a Montserrat Roig, per citar un parell de noms). Gent d'expressió castellana i catalana que, des de posicions divergents, buscaven el mínim comú denominador al voltant d'un assumpte tan delicat com el que plantejava l'enquesta. També és cert que difícilment es podien conciliar les anàlisis pedrolianes sobre «un projecte de genocidi cultural», amb els tòpics defensius sobre el bilingüisme de Guillermo Díaz-Plaja («El fet que els catalans usem del dret d'escriure en castellà és important per a la difusió de les nostres valors culturals, que arriben amb més eficàcia, Catalunya enfora, a través de la llengua general hispànica»). Tenien raó, a la redacció de *Taula de Canvi*, que l'enquesta i les respostes havien aixecat polseguera. Tanmateix, llegides al cap dels anys, són

²⁵ Unes línies abans, afirmava que havia nascut a Barcelona l'any 1939, «de pare galleg i mare d'origen murcià, que no penso demanar perdó pel fet d'haver nascut, que no tinc cap inconvenient d'assumir la meua condició de jueu que viu a Praga i escriu en alemany».

²⁶ Carbonell, Jordi. *Entre l'amor i la lluita. Memòries*, Barcelona, Proa: 2010, pp. 136–137.

fonamentals per entendre un pilar fonamental dels projectes de construcció d'una societat democràtica i lliure a la sortida de la dictadura.

UN MALESTAR PERSISTENT EN TEMPS DE CANVIS

El 3 d'abril de 1979 s'havien dut a terme les primeres eleccions municipals democràtiques i les esquerres catalanes —fonamentalment, el PSC-PSOE i el PSUC— n'havien sortit prou bé; la suma del percentatge de vots de les dues organitzacions se situava per sobre del 47% del total de votants. Va ser una revifalla, una alenada d'aire fresc en una nit «de desbordant alegria»,²⁷ tot i que el PSUC quedava per darrere dels socialistes. Manuel Vázquez Montalbán sospitava d'una intervenció miraculosa d'Alfons Comín.²⁸ Els dos partits havien mantingut, pràcticament, els resultats de les generals d'un mes abans, frenant la tendència al bipartidisme (UCD-PSOE) que s'estava imposant a la resta d'Espanya. Des d'un punt d'allò més optimista, hom podia pensar que era possible una «unió de l'esquerra», sempre que els comunistes acceptessin l'hegemonia socialista i aquests s'alliberessin d'algunes «hipoteques prèvies» —en una probable referència a l'anticomunisme persistent de la seva direcció i la dependència creixent de l'estratègia espanyolista del PSOE.²⁹ Encara més, es podia arribar a pensar que la situació política —catalana i espanyola— s'estabilitzava i es podia tancar una etapa considerada excepcional; potser, fins i tot, es podia proclamar la fi de la transició.

A *Taula de Canvi* no eren del bàndol optimista. Al contrari, inquiets i crítics, l'estiu de 1979 es preguntaven si la transició es podia donar per tancada.³⁰ «És veritat que s'ha aprovat la Constitució i que les forces polítiques i socials han anat trobant el seu lloc fins a formar, aparentment, l'entrallat político-institucional que, en teoria, haurà de regir el país aquests anys vinents»; però, afegien, «les grans qüestions continuen obertes: la configuració de l'autogovern de les principals nacionalitats; la sortida de la crisi econòmica, la integració europea».

Així, doncs, es va encarregar un primer balanç, aquest de caràcter polític, a José Antonio González Casanova, el conegut catedràtic de Dret Constitucional, membre de la redacció de la revista i intel·lectual proper als socialistes. El text que va confeccionar patia de la urgència amb què havia estat encarregat i escrit —de fet, González Casanova ja avisava de l'«esquematisme brutal» a què es veia sotmesa la reflexió— i havia de contestar un pregunta complexa: com entendre el succeït els darrers quatre anys? Evocant les veteranes anàlisis de Juan J. Linz i Fernando Claudín sobre la

²⁷ Cebrián, Carme. *Estimat PSUC...*, p. 242.

²⁸ *Ibidem.*, p. 242.

²⁹ Ramoneda, Josep. «La reconquesta de la democràcia», *Taula de Canvi*, núm. 15 (maig-juny 1979), pp. 137-140.

³⁰ Presentació del núm. 16 (juliol-agost 1979), p. 3.

naturalesa del franquisme, i negant que la II República fos un precedent vàlid per entendre el postfranquisme, González Casanova proposava una caracterització de la dictadura com «un règim personal autònom que es va deslligar del capitalisme espanyol a condició d'un pacte d'ajuda mutua. La incapacitat tradicional de la nostra burgesia [...] va culminar amb l'extraordinària autonomia de l'aparell de poder franquista» (p. 8). A partir d'aquí, l'autor es fixava, sobretot, en la dreta espanyola i els moviments per a resituar-se en la nova etapa: Adolfo Suárez, la UCD i la idea que aquest sector polític, econòmic i social només subsistia mitjançant «un sistema de relacions de poder personal que només es pot mantenir mitjançant l'usdefruit del poder governamental heretat del règim anterior» (p. 9).

Enfront d'una UCD convertida en «un partit conservador “a l'espanyola”, és a dir, un partit defensiu, tímid (i, per tant, autoritari), demagògic però estèril, populista, però no popular» (p. 11), l'esquerra —és a dir, PCE i PSOE— s'havia mostrat dividida —González Casanova parlava del «risc de revitalitzar el foc de l'anticomunisme vulgar [del PSOE] davant un tacticisme stalinista no menys vulgar [del PCE]» (p. 14)—, excepte en la discussió constitucional, on havien obligat a la dreta «a col·laborar en la llei fonamental democràtica» (p. 12).

Les eleccions generals de març de 1979 havien evidenciat la polarització entre UCD i PSOE i, encara més important almenys a Catalunya, la fi, definitiva, d'una hipotètica posada en pràctica de les propostes unitàries d'esquerra, en la que el PSUC hi insistia amb una fe digna de millor causa.³¹ La UCD s'havia dretanitzat, la política de consens s'estava volatilitzant i la unitat de l'esquerra era més hipotètica que real (p. 14). Era un panorama desolador abans de tancar el balanç. I, encara, González Casanova avisava del perill que el recorregut de l'etapa postfranquista fos més aviat curt, si les esquerres no atenien a un cert grau d'unitat d'acció.

I, a Catalunya, quin era el balanç dels anys 1976-1979? González Casanova no es mossegava la llengua: «A Catalunya, la victòria electoral de socialistes i comunistes, i també l'exigència que mantingueren d'un restabliment urgent de la Generalitat, va obligar Suárez a acceptar la fórmula de transacció provisional, basada en la figura presidencialista de Josep Tarradellas, un Consell Executiu anomenat d'“unitat catalana”, que impedia qualsevol forma de política orientada vers alguna direcció determinada, i un sistema d'hipotètics traspassos de serveis administratius a la Generalitat per part de l'Estat i de les Diputacions provincials que, tant teòricament com pràcticament, tenia la funció d'entretenir la incipient classe política catalana, mentre hom espera un futur Estatut d'Autonomia».

En el fons, doncs, l'«opció Tarradellas» havia desactivat —o, com a mínim, frenat— la dinàmica política de transformació democràtica, dirigida des de l'esquerra —PSUC i PSC-PSOE—, mentre, a l'espai del centre-dreta, la UCD havia de competir amb Convergència Democràtica de Catalunya. Tot i que les eleccions

³¹: Cebrián, Carme. *Estimat PSUC...*, p. 233.

municipals havien revifat l'estratègia unitària del PSUC —pactes de progrés municipals que, en ocasions, incloïa CDC—, González Casanova era taxatiu: «Després de les eleccions municipals, el Partit dels Socialistes apareix clarament com l'eix vertebrador de la lluita per la democràcia i l'autonomia de Catalunya, la qual cosa permet d'imaginar una progressiva influència sobre la política autonomista del PSOE, no sempre suficientment clara, malgrat les declaracions programàtiques» (p. 16). A pesar de l'esquematisme de l'anàlisi —les presses no permetien un treball més elaborat—, el darrer comentari tenia una notable transcendència, perquè feia evident el canvi de correlació de forces dins del camp de les esquerres catalanes, que ja s'havia començat a constatar amb els resultats de les eleccions de juny de 1977. Certament, la preeminència electoral no implicava, necessàriament, un canvi en l'àmbit cultural o intel·lectual, on el PSUC i el seu món continuaven essent la referència. La paradoxa, però, era contemplar com lentament, progressiva, una força política sense aparell cultural-intel·lectual significatiu —*L'Hora Socialista* no podia competir amb *Nous Horitzons*, per entendre'ns— anava ampliant el seu terreny de gestió política, prescindint —perquè no ho necessitava— dels cants de sirena unitaris que li venien de la seva esquerra.

Si González Casanova carregava la seva anàlisi esquemàtica sobre la dinàmica partits-eleccions del breu període 1977-1979, i era relativament fred en el llenguatge —tret de les afirmacions sobre l'«operació Tarradellas»—, les reflexions d'Alfons Comín i Josep Ma Castellet sobre el camp cultural eren demolidores («Algunes reflexions sobre el desencís cultural», pp. 32-51).³² Aquella primavera-estiu de 1979, «el desencís» en el camp de la cultura «ha assolit les nivells més alts de devastació» (p. 32). L'«eclosió cultural» posterior a la mort del dictador no s'havia produït; el «desplegament irrefrenable de les múltiples iniciatives culturals» havia estat inexistent. Què havia succeït? Com en el camp polític, certes expectatives no s'havien realitzat —sobretot, des de l'òptica de les esquerres. Però hi havia, també, un element específic: una ruptura generacional expressada en «la indiferència envers allò que hom podria denominar “responsabilitat històrica” cultural a l'hora del relleu» (p. 33). Ens trobàvem en l'inici de la perduda del «compromís» de l'intel·lectual-escriptor-professional amb la seva època: «les noves generacions se senten allunyades dels seus antecessors, i no semblen amoinar-se en la recerca dels mestres perduts... S'estimen més moure's en el camp experimental propi [...],

³². Molts anys més tard, Josep Ma Castellet recordava com escrivien a quatre mans: «El cerimonial era gairebé sempre el mateix. Discutíem llargament el tema, mentre l'Alfons prenia extenses notes. Acabada la discussió, jo havia omplert pàgina sencera i ell quatre o cinc, la qual cosa el condemnava, sense escapatori, a fer la primera redacció. Jo l'esmenava en primera lectura, hi feia els afegitons o les supressions que em semblaven oportunes —cal dir que l'Alfons escrivia amb excessiva abundor— i l'hi retornava. Ell feia els últims tocs i em passava l'article, per al que en deia un últim repàs “estilístic”. No cal dir que l'Alfons escrivia el castellà millor que jo, que l'únic que feia era mirar de cenyir una mica més el text i abreujar alguna frase...», vegeu *Seductors...*, p. 184).

en el qual té més pes una passió cosmopolita que no pas una causa comuna amb la cultura pròpia» (p. 34).

La ruptura generacional tenia molt a veure amb el «desencís» polític, que portaria l'esquerra catalana —sobretot el PSUC i els seus voltants— a un atzucac sense remei: «*Portarem endavant la ruptura democràtica i en lloc d'això s'ha produït un híbrid procés de transició, en el qual els blaus esvaïts i els grocs intensos, col·laboracionistes ahir, han controlat les passes de l'anomenada transició democràtica*» (p. 35). Aquesta moderació potser tenia sentit en termes polítics i econòmics —els Pactes de la Moncloa, per exemple; la recerca constant d'un consens que moderés les pressions dels sectors democràtics i antifranquistes sobre els elements provinents de la dictadura, que volien controlar el procés de sortida del règim—, però havia estat nefasta «en el terreny cultural». «Aquest “consensualisme”», continuaven Comín i Castellet, «ha escampat un cert esvaïment en contemplar la fesomia dels qui han governat i governen, com si ells —col·laboracionistes fins el darrer moment— fossin els “herois” de la transició».

Després venia una anàlisi apassionada dels mals que havia deixat el franquisme: l'«aculturació» de la «civilització de masses»; l'exemple italià en la cita inevitable de Pier Paolo Passolini; el poder destructiu d'una televisió —espanyola; no n'hi havia cap més— «barroera, estúpida i retardada»; la censura i els seus efectes més perniciosos, entre ells l'autocensura dels creadors. Després vindrien els efectes nefastos del «colonialisme cultural» i una sorprenent reivindicació del maig francès del 68, entès com una possibilitat d'«una nova llarga marxa cultural» a Europa —cal pensar, però, que no de naturalesa maoïsta.

Amb aquest bagatge tan trist s'arribava a una primera conclusió força dramàtica: «la figura de l'“intel·lectual orgànic” presa del discurs gramscianista a començaments dels anys seixanta, i a la qual es retia un homenatge gairebé reverencial, ha estat netament dessacralitzada fins a arribar a l'hora d'ara. Determinades tragèdies com l'estalinisme, la invasió de Txecoslovàquia o, en grau menor, la dificultat d'entendre's entre intel·lectuals europeus i latino-americans [...], fan part segurament del distanciament que adopten les noves generacions davant les exaltacions culturals d'altre temps». La segona tesi, derivada de l'anterior, era la convicció que es vivia «una crisi important del “marxisme clàssic” —i no només del dogmàtic—, crisi que encara no ha trobat la resposta que, correctament estructurada, podríem anomenar “marxisme de la crisi”...».

I, encara, dibuixarien un altre fenomen —en aquells moments gairebé insòlit— que, quaranta anys més tard —desapareguts ja els dos signants de l'article— ja no era cap sorpresa: «...és apreciable entre nosaltres la importància del trànsit del creador vers aquest camp d'activitat [el periodisme], sovint passatgera, a vegades trivial. La tasca periodística —que permet en casos determinats un nivell econòmic de vida superior— absorbeix les energies del creador (novel·lista, poeta, etc.)

que, dedicat als articles quotidians, acaba renunciant a l'obra pròpia. Per aquesta via i per altres, es va produint una desidentificació de l'escriptor, i la frivolitat és a l'ordre del dia a l'hora d'assumir la responsabilitat de l'escriptor...». Les transformacions socials i econòmiques del món cultural i els seus professionals —els «intel·lectuals orgànics» de l'antifranquisme— estaven erosionant, amb força i una rapidesa insòlita, el gruix dels projectes de les esquerres catalanes per a una societat alliberada del llast de la dictadura.

En el cas de Catalunya, el diagnòstic no era tan pessimista. Aquí hi havia dos factors diferencials que calia tenir en compte: per una banda, l'existència d'iniciatives culturals al marge del món oficial del franquisme —en l'àmbit privat i local—, havia fet créixer una xarxa que, amb la liquidació de la dictadura, havia conegut un nou impuls. El segon factor era el paper que les esquerres encara tenien en el conjunt del país, la qual cosa permetia «confiar en unes possibilitats molt superiors a les que ofereix, ara per ara, el poder central». Quatre anys més tard, sense Alfons Comín, Josep M. Castellet s'expressaria d'una manera molt diferent.³³

Hi havia, encara, un tercer element clau: la celebració del Congrés de Cultura Catalana, iniciat abans de la mort del dictador, i que havia culminat al poc temps d'engegar-se la transició democràtica.³⁴ En les resolucions finals s'havia fet un gran esforç conceptual, per tal de dibuixar bé els perfils i continguts d'una cultura catalana qualificada com a «cultura nacional» en el marc geogràfic dels Països Catalans.³⁵

Però s'havien plantejat alguns problemes que, a la sortida de la dictadura, havien agafat una volada insospitada: «...la indiferència que hi ha en amplis sectors de la cultura castellana, inclosos els anomenats progressistes i d'esquerres (salvades excepcions honroses) per la cultura dels Països Catalans. El castellano-parlant o castellano-escrivent segueix amb més o menys atenció la cultura anglosaxona, francesa, italiana... Però amb prou feines s'ocupa o s'interessa per la catalana (i ja no parlem de la gallega o la basca). Quan hom parla d'aquesta qüestió, es pot apreciar en molts d'ells una actitud de consideració provinciana envers la nostra cultura...» (p. 47). I continuaven: «...s'estan produint exacerbacions, polèmiques mal plantejades, atïades per neuròtics que converteixen la qüestió cultural catalana

³³ Castellet, Josep Ma. *Per un debat sobre la cultura a Catalunya*, Barcelona: Edicions. 62: 1983.

³⁴ *Taula de Canvi* va seguir amb força atenció la fase final del Congrés, amb les discussions i aprovació de les diferents resolucions que es van prendre en els àmbits corresponents: «Projecte de resolució de l'Àmbit d'Estructura sanitària»; Rafael Balada, «El patrimoni natural i la Campanya del Congrés de Cultura catalana per a la seva salvaguarda»; Joaquim Clusa, «Algunes de les causes dels desequilibris territorials a Catalunya»; tots aquests textos al núm. 6 (juliol-agost 1977). En el número 8 (setembre-octubre 1977): Àlex Broch, «La crítica catalana, avui»; «Projecte de resolucions de l'Àmbit d'Agricultura»; «Resolucions del consell de l'Àmbit d'Indústria».

³⁵ Encara eren temps en que, des de les esquerres catalanes no independentistes, es reflexionava sobre l'espai anomenat Països Catalans amb certa naturalitat. Només cal repassar el número 3 (gener-febrer 1977), amb el dossier «El debat sobre els Països Catalans», amb articles de Josep Fontana, Alfons Cucó, Carles Dolç, Ernest Lluch, Vicent Soler, Josep Guia i Rafael Ribó.

actual en una bandera victimària i que, per aquest camí, cerquen suport —i sembla que el troben— en la simpatia vergonyant dels qui no han entès mai la qüestió catalana. Per aquest camí correm el perill de veure encendre's de bell nou el foc del lerrouxisme, que creïem haver esborrat durant aquests últims anys, i que el 15 de juny de 1977 ja semblava no existir entre nosaltres» (p. 48).³⁶ Ara bé, abans que ningú no pensés que Alfons Comín i Josep M. Castellet s'havien llançat pels camins del nacionalisme cultural més essencialista —aquesta fase del desplegament cultural a Catalunya no començaria fins l'any 1980, amb la victòria electoral de Convergència i Unió a les primeres eleccions catalanes—, cal tenir present que reivindicaven la tradició progressista d'una cultura catalana antifranquista i democràtica, que seguia amb una atenció particular «la cultura castellana, que també considerem patrimoni de la nostra nació» (p. 48).

Què calia fer, doncs? Considerar la cultura com una «política d'Estat i no de govern, i encara menys de partit» (p. 49). Els ajuntaments d'esquerres haurien d'impulsar la vida cultural «a ciutats, pobles i barris» (p. 50); recollint una proposta de Carlos Barral, potser valia la pena formar consells culturals, més flexibles i adaptables que la burocràcia postfranquista del Ministerio de Cultura. I a Catalunya? Els autors no ho deien, però en parlar d'una Generalitat que recuperaria l'Institut d'Estudis Catalans, la xarxa de biblioteques populars, etc., pensaven en una nova administració catalana progressista.

Quedava un tercer acte polític, d'aquell dur 1979, que calia comentar amb realisme: el malestar que havia deixat el referèndum d'aprovació de l'Estatut d'Autonomia, sobretot en un aspecte cabdal com havia estat el 40,3% d'abstenció.³⁷ Sense dramatisme, Alfons Comín n'explicava el context: s'havia aconseguit l'Estatut «en el marc d'un procés polític complex, enquadrat en la reforma, amb una correlació de forces determinada i en pugna pel que fa a Catalunya amb la resta d'Espanya. Domini del centredreta a Espanya, hegemonia de l'esquerra a Catalunya. Però tot això enquadrat en una crisi econòmica persistent, per a la qual el govern no ofereix horitzons de superació efectiva, amb unes xifres de parats creixents, alarmants. En aquesta situació el “votant-parat” o el votant que treballa, però que veu com es degrada el seu nivell de vida, es troba comprimit per necessitats urgents —recerca de feina, elemental subsistència de la seva família, etc.— i lògicament s'interroga sovint què em donarà, a mi, l'Estatut?» (p. 8). No assenyalava res d'extraordinari. Tots els analistes del moment —i moltes de les reflexions fetes en els anys i les dècades següents— van remarcar l'impacte que va provocar l'alta abstenció en

³⁶ La preocupació per l'aparició d'un neolerrouxisme, vinculat al Partido Socialista Andaluz i l'activisme d'algunes «casas regionales», va estar molt present en el camp del catalanisme antifranquista d'esquerra. A tall d'exemple, hom pot consultar la breu, però interessant anàlisi de De Carreras, Francesc. «El lerrouxisme, avui», *Arreu*, núm.2, (1-7 novembre 1976).

³⁷ Comín, Alfons. «L'Estatut: la llarga nit del Referèndum», *Taula de Canvi*, núm. 18 (novembre-desembre 1979).

el referèndum. Des de les files del PSUC, Rafael Ribó va intentar fer un dibuix complet d'aquest comportament, que anomenava «abstenció social».³⁸ Més enllà que el problema fos europeu, Ribó assenyalava «particularitats espanyoles»: la crisi econòmica, «un procés polític de reforma en el qual cal situar també l'excessiu triomfalisme practicat pels partits»; i «la profunda disgregació social que constatem a casa nostra (la inseguretat ciutadana, el deteriorament de les relacions laborals, el ferotge individualisme, etc.), resultat d'un sistema econòmic de capitalisme desgavellat i d'una ideologia heretades, per tots, de la incultura del franquisme, convida a la insolidaritat i la no participació en tasques col·lectives».³⁹

Amb una mica més de temps per analitzar el conjunt de la situació, Alfons Comín remarcava un fet acceptat per tothom: a banda del convenciment que el referèndum es guanyaria, allò realment important seria «*com* es guanyaria i aquest *com* depenia dels resultats quantitativs i de llur sociologia electoral» (p. 6). I aquesta «sociologia electoral» no es podia fer des del simplisme nacionalista d'un dirigent de CDC, que, només amb percentatges de participació i vot negatiu, arribava a la conclusió que el «vot comarcal» positiu havia estat decisiu davant del vot «immigrat» (p. 11).

Abans d'arribar aquí, però, calia revisar el desenvolupament de la campanya i fer autocrítica: «Hem d'acceptar que no s'ha sabut explicar la significació de l'Estatut com a instrument per a la resolució dels problemes de les masses, dels ciutadans en la seva vida quotidiana, com a carta magna catalana que incités a l'entusiasme, ja no resistencialista, sinó com a eina constructiva d'una nova Catalunya» (p. 9). Comín també es preguntava sobre què havia fallat en una campanya «més aviat esmorteïda», en un país on l'esquerra tenia un notable predomini en els municipis i on les mobilitzacions de l'11 de setembre, des de 1976, havien estat espectaculars. Desmobilització, manca d'il·lusió per un projecte massa abstracte, dificultats per explicar què significaria el desplegament de l'autogovern? Probablement, hi havia una mica de tot, però l'anàlisi de Comín anava en una altra direcció —que completava, en certa manera, els plantejaments dels textos de José Antonio González Casanova i Comín-Castellet—, molt més delicada i complexa: «la incidència del vot dels immigrants» en el referèndum. La derivada era evident: «l'actuació dels catalans d'origen i de les diverses classes socials davant l'Estatut» (p. 10). A l'hora d'analitzar-ho tot, Alfons Comín avisava de l'error d'acceptar la tesi d'un vot diferencial: la Catalunya profunda hauria dit sí a l'Estatut de manera majoritària; l'abstenció correspondria a les zones i comarques amb més població immigrada. La primera conclusió era «l'heterogeneïtat en l'abstenció»; no hi havia divisió geogràfica clara, ni dues Catalunyes que votaven de forma diferent en bloc. Una segona conclusió era la poca claredat immediata que oferien els vots negatius i en

³⁸ Ribó, Rafael. «Abstenció i autonomia», *Avui*, 28 octubre 1979.

³⁹ Les dades i un breu comentari dels autors, es poden consultar a Sobrequés, Jaume i Riera, Sebastià. *L'Estatut d'Autonomia de Catalunya 1979. I. Introducció*, Barcelona: Edicions. 62: 1982, p. 373.

blanc, també a causa de la seva dispersió geogràfica i social. La tercera conclusió no era exactament política: l'abstenció estaria molt relacionada amb «el desencís general que viu el país i la complexa qüestió de la joventut» (p. 15). Darrere venia una radiografia força dura de la situació aquell any 1979: «La llunyania de la política, la distància entre institucions i societat civil, l'expectativa passiva que crea la televisió en el procés polític són factors molt més profunds segurament del que hem anat valorant des de la mort del dictador fins avui. La lluita contra el desencís polític i cultural és una qüestió cabdal del futur de la nostra democràcia» (p. 15).

Era la tercera mirada crítica a un any que mostrava símptomes preocupants, sobretot per a una esquerra que se sentia responsable d'un projecte complex per a una societat complexa. Alfons Comín recordava el factor de «desencantament» que, amb Josep M. Castellet, havia vinculat al camp cultural. En el seu article de balanç, José Antonio González Casanova havia insinuat un canvi d'equilibris interns en el camp de les esquerres que tindria conseqüències profundes. Uns mesos abans, Josep Ramoneda havia avisat del pes dels aparells dels partits en la lluita política diària —davant la doble convocatòria electoral: generals i municipals.⁴⁰ La victòria de l'esquerra a les eleccions municipals —amb Convergència i Unió en tercer lloc— va ser un miratge que va amagar el profund malestar polític i cultural que es començava a respirar en els sectors més actius i progressistes de la societat catalana. Es congruava una tempesta a l'horitzó, però encara no es veien les nuvolades. 1980 seria un mal any.

1980: EL DESCOBRIMENT DEL PUJOLISME I LA FI D'UNA ÈPOCA

Ja he escrit, més amunt, que 1980 va ser un mal any per a *Taula de Canvi*, en particular, i per a les esquerres catalanes, en general. Els núvols de tempesta que s'havien intuït un any abans, es van espesseir i van descarregar amb una fúria extraordinària. Com una maledicció dels déus, i amb una càrrega simbòlica —i pràctica, en el cas de Comín— innegable, tres desaparicions van commoure les esquerres europees —i, entre elles, la catalana: Jean Paul Sartre, Giorgio Amendola i Alfons Comín. La mort de Sartre, a qui Joaquim Sempere va dedicar una breu nota a la revista,⁴¹ representava la fi de tota una època intel·lectual i cultural europea i, en certa manera, culminava la imatge de l'«intel·lectual compromès» de la segona meitat del segle xx. Admirat pels seus textos dels anys quaranta, la seva extraordinària influència en la postguerra francesa i europea, la seva actuació pública, sobretot després de 1968,

⁴⁰ Ramoneda, Josep. «Les eleccions i els aparells polítics», *Taula de Canvi*, núm. 13 (gener-febrer 1979), pp. 130–133.

⁴¹ Sempere, Joaquim. «Sartre: assumir la responsabilitat», *Taula de Canvi*, núm. 21 (maig-juny 1980).

havia refredat l'entusiasme de molta gent davant el els seus darrers *partis pris*. A *Taula de Canvi* se'l va acomiadar amb cortesia, però sense passió.

En canvi, Jordi Borja sí que va recordar amb un punt de passió intel·lectual —i, potser, sentimental— Giorgio Amendola, un dels grans dirigents del PCI.⁴² Probablement, els comunistes catalans se sentien més propers a la cultura política dels seus homòlegs italians, que no pas a la dels francesos, per exemple; i, naturalment, el Sartre maoista dels darrers temps els queia força lluny. I això es notava, en l'escrit de Jordi Borja, on explicava algunes trobades amb Amendola i de qui reportava una intervenció a la publicació italiana *Il Mondo* (del 10 de juliol de 1975), on s'expressava en uns termes que bona part dels intel·lectuals d'esquerra catalans —comunistes o no, molts d'ells col·laboradors de *Taula de Canvi*— haurien assumits com a propis en relació a la seva tradició político-cultural.⁴³

La mort d'Alfons Comín, el juliol d'aquell any, va pesar com una llosa sobre el projecte de *Taula de Canvi*. En el número 22, de juliol-agost, els responsables de la revista anunciaven la propera publicació d'un extraordinari sobre la seva personalitat —va aparèixer el juny de 1981, amb una notable nòmina de col·laboradors: d'Enric Adroer a Manuel Vázquez Montalbán, passant per Josep Ma Castellet, Joan N. García-Nieto, Gregorio López Raimundo, etc.—, en el qual Antoni Castells i Josep Ramoneda repassaven la curta història de la revista i el paper decisiu que hi va tenir Comín.

Un any abans de la desaparició d'Alfons Comín, *Taula de Canvi* havia patit modificacions internes i un cert reenfocament de les seves línies de fons. Des de començament de 1979, les pàgines dedicades a qüestions culturals i literàries havien crescut i s'havia creat una nova secció, «Polifonia», pensada com un calaix de sastre on encabir-hi les anàlisis sobre els esdeveniments més recents, succeïts a Catalunya o arreu del món, en àmbits tan diversos com la política catalana, els primers passos del nou pontífex romà, Joan Pau II, o la confluències d'esquerres a França. Va ser a través d'aquesta finestra que es van començar a filtrar les primeres dades i percepcions que els temps estaven canviant molt ràpidament i en direccions no sempre previstes o desitjades, sobretot en l'escenari català i per a l'esquerra del país.⁴⁴

La secció funcionava com un taulell d'avisos, on s'informava dels canvis que s'estaven detectant en la realitat immediata. A començament de 1980, Antoni Castells

⁴²Borja, Jordi. «Amendola: estrictament personal», *Taula de Canvi*, núm. 22 (juliol-agost 1980).

⁴³Segons explicava Giorgio Amendola, els comunistes italians «hem assumit el patrimoni del pensament liberal i hem tingut en compte també la cultura conservadora seriosa... Jo estic molt agraït a pensadors com Gramsci, però també a Croce, a tots aquells que ens han ensenyat a pensar amb claredat i amb rigor... Cal que el rigor de la cultura s'incorpori al tractament dels problemes polítics, econòmics, administratius. Cal acabar la improvisació, el diletantisme. Per parlar, primer cal conèixer allò de què es parla...» (la traducció al català és de Jordi Borja).

⁴⁴Moltes de les revistes teòriques o de pensament d'aquells anys van incorporar aquest tipus de seccions, que permetien comentar l'actualitat, no amb la immediatesa d'una publicació diària, sinó amb un punt de reflexió i, sobretot, recollir i comentar qüestions que no eren tractades habitual-

feia notar l'emergència d'un nou fenomen polític-social, l'aparició d'«una nova categoria o estrat social: la dels professionals de la política»,⁴⁵ un grup format per tècnics, professionals i dirigents de partits que, a poc a poc, anaven ocupant llocs de responsabilitat pública en els diferents nivells de l'administració pública substituint —o sobreposant-se— a la veterana burocràcia heretada de les estructures franquistes. Castells alertava de l'inici d'un procés de burocratització-professionalització de la gestió política que podia fer molt de mal a les dèbils estructures organitzatives dels partits antifranquistes, restant-los dinamisme i eficàcia en les seves accions. Érem al principi d'una transformació més profunda? Carme Cebrián va assenyalar, en el seu estudi sobre el PSUC, la notable incidència que va tenir el fet que, després de les eleccions municipals d'abril de 1979, molts quadres qualificats del partit passessin al camp de la gestió pública, abandonant les tasques més polítiques.⁴⁶ Quelcom semblant va passar a la universitat, amb l'estabilització del professorat no numerari després d'anys de lluita i de conflictes amb les autoritats acadèmiques.⁴⁷

Però el tombant definitiu es va produir amb les primeres eleccions catalanes, del 20 de març de 1980, que van provocar un daltabaix considerable. Diversos elements van jugar en contra de tot allò que representava i defensava el grup de *Taula de Canvi*: una ferotge campanya anticomunista, atida des dels sectors empresarials catalans i amplificada amb entusiasme per Convergència i Unió;⁴⁸ l'estratègia antiunitària amb l'esquerra del PSC-PSOE, convençuts, els socialistes, que tenien la victòria a l'abast de la mà, i que també participava del discurs anticomunista, en la mesura que això li permetia marcar territori; o l'estranya presència del PSA, «un element distorsionador [...] que realitzà una campanya lerrouxista adreçada a la immigració menys integrada a Catalunya».⁴⁹ I, per damunt de tot, una dretanització de la vida política

ment en els articles llargs. És el cas, per exemple, de la secció «Signes del temps», de *Quaderns de Vida Cristiana*, la revista de teologia i pensament catòlic del monestir de Montserrat, que, en aquells anys, feia lectures paral·leles i/o complementàries a les que apareixien a «Polifonia», de *Taula de Canvi*, sobre les mateixes qüestions d'actualitat (per exemple, els primers passos del Papa Joan Pau II en el procés de contrareforma que havia engegat dins de l'Església catòlica).

⁴⁵ Castells, Antoni. «Poder i protocol», *Taula de Canvi*, núm. 19 (gener-febrer 1980).

⁴⁶ Cebrián, Carme. *Estimat PSUC...*, p. 244.

⁴⁷ Torrents Macau, Ramon. «Sobre el projecte de llei orgànica d'autonomia universitària», *Taula de Canvi*, núm. 19 (gener-febrer 1980).

⁴⁸ No s'ha fet, a data d'avui, una recerca en profunditat sobre les campanyes anticomunistes —i antimarxistes, en els àmbits culturals, acadèmics, intel·lectuals— de la segona meitat dels anys setanta del segle passat, i que van tenir un paper notable, no només en la victòria electoral de Convergència i Unió, sinó també en la construcció del projecte pujolista-convergent que es va desplegar a partir de 1980. És imprescindible fer una lectura acurada de publicacions de nova planta com el diari *Avui*, a banda dels diaris tradicionalment antiesquerranistes i dretans com *La Vanguardia*. Vegeu Pons, Agustí. *Temps indòcils*, Barcelona, 2007 i *Cartes a Clara*, Barcelona, 2010, o Álvaro, Francesc Marc. *Els assassins de Franco*, Barcelona, 2005, per citar dos dels autors més destacats, han actualitzat el discurs anticomunista/antimarxista, en revisar aquella dècada del segle passat en els seus escrits d'aquests darrers anys.

⁴⁹ Carme Cebrián, *Estimat PSUC...*, p. 251.

catalana, que s'havia començat a manifestar un any abans —entre les eleccions generals i municipals de la primavera—, i que es visualitzaria, per exemple, en la crisi i desaparició d'algunes publicacions més decantades cap el catalanisme d'esquerra —*Tele/Exprés* i *Mundo Diario*, entre d'altres. Més endavant, es veuria que aquestes desaparicions eren la punta de l'iceberg d'un profund procés de modificació de l'espai cultural, intel·lectual i comunicatiu dominant fins aleshores.⁵⁰

Els resultats van ser una sorpresa i, sobretot, van posar en evidència que, des de l'esquerra catalana —sobretot, des del món socialista—, s'havia fet una anàlisi errònia de les capacitats, projecció i influència del projecte pujolista. Certament, amb els resultats a la mà, es podia intentar una coalició de govern d'esquerres, amb el PSUC, PSC-PSOE i ERC; però hi havia dos elements determinants que ho impediien: l'anticomunisme visceral dels republicans —compartit amb menys virulència pel PSC-PSOE—, i l'estratègia espanyola dels socialistes, d'assentar-se en l'àmbit municipal i provincial i apostar per la relació federal amb el PSOE, de cara a unes eleccions espanyoles en el futur.

I va ser en aquest context d'una esquerra «garrotada per la seva pròpia tradició»,⁵¹ que *Taula de Canvi* va oferir, en el seu darrer número, la primera anàlisi seriosa sobre el fenomen pujolista. Jaume Lorés, un exseminarista format a Tolosa de Llenguadoc, antic militant del FLP, vinculat a les editorials i revistes catòliques catalanes dels anys cinquanta i seixanta (Editorial Estela, Nova Terra, *Qüestions de Vida Cristiana*, etc.), professor de periodisme i proper als socialistes, va confeccionar una «Aproximació al pujolisme» que, segons afirmava en la primera nota del text, era un capítol d'una recerca més àmplia, ambiciosament titulada «Les ideologies de la Catalunya contemporània (1939-1980)», que mai no es realitzà.

El treball carregava, sobretot en els seus primers plantejaments, sobre els orígens catòlics del projecte pujolista. En paraules de l'autor, «seria la secularització d'un latent, ni desenvolupat ni definit, “nacional-catolicisme” genuïnament català» (p. 5); és més, la referència al catolicisme d'origen i «els espais del catalanisme catòlic» serien «l'única clau per descabdellar les bases de l'insòlit corrent polític i ideològic conegut com a “pujolisme”» (p. 5). Insistir en la vessant estrictament catòlic del moviment que, a mitjans dels anys cinquanta del segle passat va posar en marxa Jordi Pujol, era una simplificació excessiva d'un fenomen més complex, però no s'ha de perdre de vista que Jaume Lorés també havia trepitjat aquest territori polític i cultural, de manera que no podia defugir les influències adquirides. Però, quan podia defugir

⁵⁰ A banda d'aquests dos diaris, el món progressista i del catalanisme d'esquerra havia vist desaparèixer setmanaris com *Por Favor* (1974-1978), *Arreu* (1976-1977), *Destino* (1980; més moderat, però clarament posicionat en els seus darrers anys), etc. Com la resta del país i la societat, l'espai comunicatiu català —i espanyol: *Cuadernos para el Diálogo* va desaparèixer el 1976; *Triunfo* ho faria el 1982— va patir una sacsejada molt important en el moment en què el procés polític postfranquista es va començar a estabilitzar. Vegeu el comentari de Cebrián, Carme. *Estimat PSUC...*, p. 252.

⁵¹ Ramoneda, Josep. «Pujol, president», ja citat, pp. 148-149.

les teoritzacions pseudoteològiques i eclesiàstiques (vegeu la nota 2 de l'assaig, per exemple), l'anàlisi prenia una mica més de fermesa i consistència. El pujolisme es va començar a fer visible a partir dels Fets del Palau i la detenció, tortures i condemna a consell de guerra de 1960: «En anys en què les detencions, tortures i condemnes, a nivell polític, eren una *normalitat*, la d'en Jordi Pujol fou indiscutiblement considerada, des de la perspectiva catòlica catalana, com una vertadera *anormalitat*» (p. 7). La raó era evident: Jordi Pujol no era comunista, ni militant de la CNT ni un dels darrers maquis emboscats. Era fill de la classe mitja barcelonina —la burgesia mitja de tradició catalana i catalanista— que, més enllà de l'activisme cívic i cultural, no se li coneixia veleitats antifrancuistes gaire greus.

A partir d'aquí, Jaume Lorés sobrecarregava l'anàlisi amb elements provinents de la tradició catòlica regionalista —de la línia Torras i Bages, per entendre'ns—, a la vegada que s'endinsava —amb no massa claredat, en certs moments— en el paper i influència d'un personatge importantíssim en aquells ambients, Raimon Galí. D'aquí es derivava la repassada del que havia estat el grup CC —«un grup de discussió pre-política» (p. 11)—, la superació del catolicisme de preguerra —el dels fejecistes, la tradició de Torras i Bages, etc.—, fins arribar a concretar-ho, tot plegat, en un projecte d'acció, sota la divisa «fer país» que, naturalment, no volia dir «fer política».

En aquest punt, en la disjuntiva de quina direcció havia d'agafar el projecte, Jaume Lorés plantejava una altra hipòtesi interessant: el pes del catolicisme o, millor dit, de la cultura eclesiàstica havia estat un obstacle per desenvolupar la tasca d'«intel·lectuals lliures que fessin el contrapès a la burocràcia eclesiàstica» (p. 16, nota 14). Constrenyit per aquestes limitacions, Jordi Pujol s'hauria allunyat de Raimon Galí —que plantejava un pensament catòlic i una actuació que tallessin amb les opcions més regionalistes de començament del segle xx— per apropar-se al que Jaume Lorés anomenava una «il·lustració catòlica», molt vinculada a l'experiència del Concili Vaticà II i l'*aggiornamento* de l'Església. Es tractaria d'una nova confluència entre la línia regionalista —Torras i Bages i companyia— i les preocupacions del món modern, amb un límit perfectament dibuixat: la irrupció del marxisme, la «il·lustració marxista», que activà els ressorts anticomunistes del projecte pujolista.⁵²

⁵² A la nota 18 (pp. 19-20), Jaume Lorés ofereix una interessant hipòtesi sobre el desplegament del que anomenava «antimarxisme neguitós». De fet, les reflexions sobre la pugna entre el pujolisme anticomunista i la «il·lustració marxista» són la part més brillant i interessant d'aquest assaig. En la darrera nota del seu assaig (la 40, p. 37), Lorés ofereix una anàlisi demolidora del que anomena «antimarxisme»: «L'antimarxisme es basa en una mentida colossal: donar per real l'existència d'un marxisme, implantat a la societat catalana, de manera anàloga al catolicisme. Quan en realitat tothom sap que els votants, els militants i àdhuc els partits dits marxistes, no són "marxistes confessionals". El marxisme a Catalunya no és una "altra" religió. Ho fou solament en sectors molt minoritaris, en temps de la resistència. És una eina polivalent de diversos partits, l'opció filosòfica de persones concretes, un substrat ideològic de la cultura progressista, un senyal d'identitat en el llenguatge polític. La situació actual del marxisme, i la configuració ideològica i social de la societat catalana, fan invia-

En un context advers per a la seva construcció teòrica, en uns anys seixanta dominats per uns corrents catòlics clarament oberts al compromís social i el diàleg amb el camp marxista, Jordi Pujol es va llançar a «fer país», un projecte de «planificació de la política cultural i cívica que anés més enllà de les tasques de supervivència», basat en la recatalanització de la societat —i no només en l'aspecte lingüístic, sinó també en el camp dels valors cívics, la tradició, el coneixement de la història, etc.—, però que patia d'una manca notable d'instruments per a penetrar en les classes populars. El projecte de recatalanització més ampli i important d'aquells anys —recatalanització, antifranquisme i alliberament social— era en mans del PSUC i els seus companys de viatge, una combinació entre «il·lustració marxista» i «il·lustració catòlica» avançada, que semblava que seria hegemònica en els anys següents.

Jordi Pujol col·laborà, en els primers temps de «fer país» amb grups culturals, educatius, acadèmics, esquerranosos o obertament marxistes. Hi va conviure mentre la seva proposta s'anava desplegant en aquells sectors més allunyats o refractaris a les noves cultures polítiques —naturalment, totes elles, o gairebé totes, variacions al voltant del marxisme—, i omplí «un buit polític, catòlic i catalanista immens. El “pujolisme” passiu de tanta gent fou un substitutiu del seu apoliticisme rotundament pràctic que no es deturà fins el naixement de Convergència» (p. 27). Jaume Lorés ho afinaria una mica més: «A les complexes i matisades alternatives dels grups d'esquerra es començava a oposar, simplement i primària, un home. A la complexitat de les opcions polítiques, el líder. Als continguts polítics, el “pujolisme”» (p. 27).

Era, ja a finals dels seixanta, un anticomunista militant?⁵³ O antimarxista? La primera pregunta tenia molt a veure amb la història del país i el context internacional —des del paper del PSUC durant la Guerra Civil, fins la guerra freda i la política de blocs. La segona era molt més interessant de fer i contestar, ja que permetia posar en qüestió i discutir l'hegemonia de l'esquerra en l'àmbit cultural i disputar-li el camp de la «qüestió nacional». A parer de Jaume Lorés, després de maig de 1968, els equilibris en els camps ideològics i polítics es van alterar d'una manera definitiva. La comunicació entre l'«ala esquerra del catolicisme català» —a

ble una confessionalitat col·lectiva marxista, només permeten una pluralista ideologia progressista. La Catalunya marxista —present o futura— se l'han inventada sectors conservadors per fer por, per projectar l'absència pròpia de valors i d'ideari en la creació d'un apocalíptic enemic, per dotar de contingut un nacionalisme pur que, sense l'antimarxisme, es queda en pur xovinisme...».

⁵³ Jaume Lorés ofereix una versió personal de les relacions entre el PSUC i Jordi Pujol força interessant: «Les relacions de Pujol amb el PSUC foren cordials durant molt de temps. Perquè l'estratègia de “compromís històric” del PSUC funcionés, calia que algú com Pujol emprengués la tasca de polititzar i organitzar el catalanisme catòlic com a progressiu i no progressista. Relacions que es mantingueren després de l'estupefacció col·lectiva ocasionada pel triomf de Socialistes de Catalunya a les eleccions de 1977, que capgirà tots els esquemes i projectes de Pujol i del PSUC. Fou Pujol qui trencà amb el PSUC, de manera sobtada i directament anticomunista, després del seu fracàs relatiu en les eleccions generals de 1979. Trencament que es mantingué a les municipals, on calgueren subtilitats metafísiques per dur a terme els pactes de progrés, i sobretot, en les del Parlament de Catalunya de 1980...».

més a més dels sectors no religiosos dels partits d'esquerra— i la «il·lustració catòlica» pujolista es va trencar i la col·laboració va desaparèixer. I en el buit creixent, provocat per la «descristianització» —secularització— d'una part significativa de les classes benestants catalanes, es produí «una girada a la dreta» i una regressió de les posicions intel·lectuals: «l'antimarxisme fluí de nou» (pp. 30–31).

Probablement, fou en aquesta complexa conjuntura dels darrers anys seixanta, que el pujolisme, en alguna de les seves pràctiques visibles, va agafar la fesomia definitiva. Enfrontat als processos de radicalització posteriors a 1968, amb una important crisi interna en sectors molt sensibles del catolicisme català —Montserrat, per exemple, on la gestió de l'etapa post abat Escarré va ser traumàtica—, ja no era viable la cooperació amb la «il·lustració marxista». Però el trencament va suposar un problema fegit: el pujolisme —anomenat, ara, per Jaume Lorés com «el conservadorisme català, civil i teològic» (p. 31)— es va quedar sense «solucions intel·lectuals» i sense intel·lectuals.⁵⁴

Però, potser, no en necessitava, d'intel·lectuals. Al marge de l'Assemblea de Catalunya —considerada un artefacte al servei del PSUC—, i allunyat de dinàmiques esquerranoses com la tancada de Montserrat, l'any 1974 va anunciar que era l'hora de «fer política», mitjançant una organització pròpia, Convergència Democràtica, un programa batejat com a socialdemòcrata, però que estava pensat com una síntesi de la vella «il·lustració catòlica», un toc socialcristià i la imatge del «pal de paller»: la proposta transversal, interclassista i nacionalista, amb la qual conquerir una ciutadania moderada, prudent i, sobretot, molt estesa per tot el territori excepte les grans àrees urbanes (Barcelona, Tarragona, etc.).

Aquí arriben les pàgines més brillants —i crítiques— de l'assaig de Jaume Lorés: «motivacions sentimentals», «retòrica pratiana», «sense continguts concrets», etc., eren alguns dels termes usats per definir el programa pujolista per al postfranquisme. Amb un peu posat en el territori burgès dels anys seixanta i primers setanta —abans que els efectes de la duríssima crisi econòmica arribessin a llepar les classes mitges—, un territori fertilitzat amb el *boom* del «desarrollismo»; i amb l'altre peu falcat en sectors «despolititzats i desideologitzats de la població, que rebutjant les anàlisis de la realitat per marxistes, posessin les seves facultats mentals únicament en la confiança a algú, per la via directa. I aquest “algú”, l'any 1977, havia de ser, forçosament, dels “seus”» (pp. 34–35), Jordi Pujol va muntar una alternativa política d'un abast insospitat.

⁵⁴ Jaume Lorés dedica la nota 36 (p. 31) a constatar la fi del protagonisme dels intel·lectuals en aquells anys de transició: «Els intel·lectuals han anat quedant desvinculats dels centres de decisió política del país, i de la vida pública de Catalunya. [...] Globalment, tots els intel·lectuals catalans, aclaparats per les maniobres de polítics professionals dintre dels partits, temerosos de dur a terme una funció crítica en el recent estadi de febre electoralista permanent, sembla que hagin dimitit, o hagin estat eficaçment arraconats, de les seves funcions cíviques...».

La dissort va fer que la primera anàlisi en profunditat del pujolisme en el moment del seu imprevisit triomf l'any 1980, el primer intent seriós per fer entendre a una esquerra perplexa què hi havia darrere d'una victòria electoral gairebé imprevisible, coincidís amb el darrer número de *Taula de Canvi*. En la ressenya que Josep M. Colomer va fer del poemari de Rafael Argullol, *Disturbios del conocimiento*, també en aquest darrer número, usava l'expressió «la desolació del 1980». Certament, el balanç no podia ser més desolador i encara podia empitjorar: mentre el darrer número de la revista començava a circular, la crisi derivada del Vè. congrés del PSUC hi va posar el segell definitiu. Les diferents tendències internes del partit —prosoviètics, leninistes, eurocomunistes, etc.— van oferir una ferotge batalla pública amb uns resultats demolidors: el partit de l'antifranquisme, com aquell mateix antifranquisme, entrava en fase de liquidació. Els primers passos de la nova època —política, ideològica, cultural— que començava a Catalunya —i en la que les restes del naufragi comunista no hi tindrien massa res a fer—, van ser saludats amb l'oració fúnebre —carregada de sarcasme i satisfacció— que el diari de dretes per excel·lència del país dedicava al PSUC i el seu món:⁵⁵ «Los comunistas catalanes han vuelto voluntariamente al espíritu de los tiempos del Komintern. “Moscu locuta, causa finita.” Y todo lo demás son ganas pequeño burguesas de perder el tiempo». Después venia la descoberta de l'engany: «Muchas almas cándidas cayeron en la trampa y pensaron que el comunismo de aquí, el comunismo que va de los Pirineos al Ebro y del Mediterráneo al Segre —¡imagínense!— sería otra cosa. Un comunismo lleno de católicos y burgueses, de segundas residencias y de intelectuales con coche, de hijos de papá contestatarios y de centros de animación cultural. A veces, la ilusión de los embaucados es más fuerte que la fe de los predicadores». I es tancava amb la fi del somni: «El sueño se ha desvanecido. Nada de lo que se creyó que era posible ha resistido los cinco años de la transición. Las circunstancias del mundo son francamente adversas para creer en aquel cuento de hadas. [...] ¿Podía sobrevivir la idílica ficción de este comunismo “nostrat” que quería seguir su propio camino? No». A partir de 1981 començava una nova etapa històrica per al país, sense el PSUC que havia estat el «pal de paller» de l'antifranquisme, sense *Taula de Canvi*, i sense el seu fundador i animador, Alfons C. Comín.

⁵⁵. «El cambio del PSUC», *La Vanguardia*, 7 gener 1981.

Aquest article es troba sota una llicència Creative Commons Reconeixement 3.0 No adaptada (CC BY 3.0)